

YAZILI ABİDƏLƏR ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ WRITTEN MONUMENTS

İVAN DOBREV (*Bulgaristan*)*

GEÇ ESKİ ÇAĞ HOREZM HARFLİ BULGAR YAZITLAR

Özet

Geç Eski ile Erken Orta Çağları sırasında Bulgar Grubu Türk Dil Ailesi'nin birinci, en kalabalıklı, askerî ve siyasi bakımından en etkin, en belirgin kısmı olup Avar, Bulgar ve Hazar altgrupları olmak üzere üç bölümünden oluştu. Bu çağlarda Bulgar boy ve kavimleri Baykal Gölü'nden Merkezî Avrupa'ya kadar yayıldı.

Milât'tan hemen sonra Bulgar boy ve kavimlerinin başlıcaları İç Asya'dan Orta Asya'ya göç edip buralara birçok beylikler ve devlet kurdu. Bunlar kendi adlandırmaları *Huj-Hujar* olan hiyonitler ile temel ve birinci adlandırmaları *Sabir* olan Eftalitlerdi. Orta Asya'da birer imparatorluğu olan Huylar ile Eftalitler'in sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı okadar yüksek bir seviyededir ki büyük şehirler kurup yazıtları yerel Horezm yazı sistemi yardımıyla oluşturuluran para bile kesti. İkametgâhi Batı Orta Asya'da olan bir Eftalit prensi Atilla oğlu Dengiz Hana bir tepsî hediye etti.

İşbu ilmî tebliğin amacı Orta Asya Geç Eskiçağ sikke yazıtları ile başka birkaç Horezm harflî yazıtının Geç Eskiçağ Türk Bulgarcasının temelinde nasıl okunup tercüme edilmesi imkânını sergilemektir.

Anahtar sözcükler: *Türk Dil Ailesi, Bulgar boy ve kavimleri, Hiyonitler, Eftalitler, Horezm yazı sistemi, Geç Eskiçağ Türk Bulgarcası.*

Geç Eski ile Erken Orta Çağları devrinde Bulgar Grubu Türk Dil Ailesi'nin birinci, en kalabalıklı, askerî ve siyasi bakımından en etkin ile devingen, en belirgin ile önemli kısmı olup Avar, Bulgar ve Hazar altgrupları olmak üzere oldukça ayrı ve bağımsız olan üç bölümünden oluşur. Bu devirde Bulgar boy ve kavimleri Baykal Gölü'nden Merkezî Avrupa'ya kadar yayilarak o zamanki dünya çapında sayısı çok sınırlı olan geopolitik güçlerinden biridir.

Milât'tan hemen sonra Bulgar boy ve kavimlerinin başlıcaları İç Asyadan Orta Asyaya göç edip buralara birçok devlet ve prensliği (*княжество*) kurar.

* Plovdiv Paisiy Hilendarski Üniversitesi, Genel Dilbilimi Bölümü, Prof. Dr..
E-mail: prof_ivandobrev@yahoo.com

Bunlar herşeyden önce kendi adlandırması *Huj-Hujar* olan Hiyonitler ile temel ve birinci adlandırması *Sabir* olan Eftalitlerdir (Dobroyev, 2017; Voynberg, 1977: 85-93; Tolstov, 2015: 45-256; Taişan, 2020). Özellikle Orta Asya'da birer imparatorluğ ile birkaç prensliği olan Hunlar ile Eftalitler'in sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı okadar yüksek bir seviyededir ki, büyük şehirler kurup yazıtları yerel Horezm yazı sistemi yardımıyle yerine getirilen para bile keserler.

Bütün bu Horezm harfleri yazıtlarla şimdiden dek daha ayrıntılı bir şekilde ve daha yakından yalnız A. Muhamadiyev uğraştı. Ne yazık ki, Turan diye bunları okuması ve çevirileri pek isabetli sayılamaz, bir de onun dilbilimi bilgileri gerekli seviyede olmadığından çevirilerde hatalar olmuştur. Mahiyeti mucibince hacmi ga-yet sınırlı olan işbu ilmî tebliğin amacı Orta Asya Geç Eskiçağ sikke yazıtları ile başka birkaç Horezm harfleri yazının Geç Eskiçağ Türk Bulgarcasının temelinde nasıl okunup tercüme edilmesi imkânını sergilemektedir. Aşağıda, çoğu hallerde, ilk önce Muhammadiyev'in okuyuş ile çevirisi gösterildikten sonra Horezm harfleri yazımı müteakiben kendi okuyuş ile tercümemiz gelir. Burada belirtilmesi gereken hulus yazı içindeki sözcüklerin bazı Farsça ekleri olup sözdizimi bakımından birbirine Farsça izafet yardımıyle bağlandığıdır.

Şad-e Hunog tang - Hunog şadı sikkesi

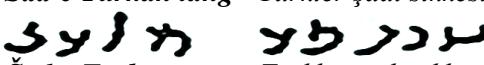
Şad-e Hunug tang - Hunug şadı sikkesi

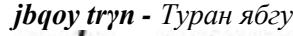
Şad-e Turkcan tang - Türkler şadı sikkesi

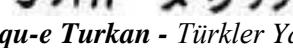
Şad-e Turkcan tang - Türkler şadı sikkesi

Şad-e Turkcan tang - Türkler şadı sikkesi

jbqoy tryn - Turan ябгу

Dyabqu-e Turkan - Türkler Yabgusu

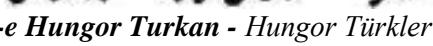
Tryn - Turan Бозкух

Kagan-e Turkan - Türkler kagani

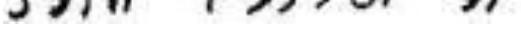
sd hnuy tyn - Шад Турана гүннов

Şad-e Hungor Turkan - Hungor Türkler şadı

sd hunuk tryn - Шад Турана гүннов

**Şad-e Hunog Turkan - Hunog Türkler şadi
sd hunuk tryn - Шад Турана гүннов**

**Şad-e Hunog Turkan - Hunog Türkler şadi
sdyqγ tryn - Туран шада**

**Şadiq-e Turkan - Türklerin şadi
hvnuhq tyn - Туран гүннов**

**Hunoh-e Aq tegin - Ak Hunlar tegini
kňü trgi äthrkh - Король (кинг) государства Африх**

Thär-ö Turgî Athrih - Türkler çarı Athrih

kňü trgi burga - Король государства (Турана) Бугра

Thär-ö Turgeş Abdullah - Türgeş çarı Abdullah

sdq ürknsñk - Шад Үргенча

Şadiq-e Ürungeşok - Ürgenç'in şadi

kňü trgi zkssk - Король государства (Турана) Закассак

Thär-ö Turgeş Nezzak - Türgeş çarı Nezzak

kňü trgi humkr - Король государства (Турана) Хумкар

Thär-ö Turgeş Halithkan - Türgeş çarı Halishan

kňü trgi bsxr - Король государства (Турана) Бузхар

Thär-ö Turgeş Bälhir - Türgeş çarı Bälhir

sdq pqrq - Шад Бухары

Şadiq-e Pukara - Buhara'nın şadi

hunoq s"diqui asük x"m - Шад Гүннов Хан Асук

Hunog şad iqüi ačuk hum - Hunog şadının yemek yeyeceği kâse

Atilla oğlu Dengiz Han'ın tepsisi, yazıtının başındaki tamgadan besbelli olduğu gibi (Мухамадиев 2015: 35-37), ona ikametgâhi Orta Asyada olan bir Eftalit prensi tarafından hediye edildi.

Kinkeg Dikkiz ükü kessä Kiji sax sax saxynil gür Tänrig - Бойся удара

Короля

Диккиза Мудрого! Отступи к Богу неземному!

Kijkeg Tengiz iküi käse! Kijü, şox-şox saxyyil, gür Täyrig! - Dengiz Han'in yemek yeyeceği tepsisi! Ya insanoğlu, kendini ondan çok çok sakin ki kadirdir Tengri!

KAYNAKÇA

1. Вайнберг, Б. И. (1977). Монеты древнего Хорезма. Москва.
2. Добрев, И. (2017). Българите на територията на Средна Азия. - Bulgarian Names of Eastern Origin. Internet.
3. Мухамадиев, А. (2015). Туранская письменность. Надписи на монетах античного времени. Интернет.
4. Толстов, С. П. (2015). По следам древнехорезмийской цивилизации. Интернет.
5. Taishan Yu, Алхово (2020). Coins and the Ethnicity of the Hephthalits. Internet.

Иван Добрев (Болгария)

Хорезмографичные болгарские надписи поздней античности

Резюме

В течение поздних древних и ранних средних веков булгарская группа являлась первой, наиболее распространенной, военно-политически наиболее активной и динамичной, наиболее заметной и важной частью тюркской языковой семьи и состояла из трех частей: аварской, болгарской и каспийской подгрупп. В эти века булгарские племена и народы распространились от озера Байкал до Центральной Европы.

Сразу после начала нашей эры основные булгарские племена и народы мигрировали из Центральной Азии в Среднюю Азию и создали там множество государств и княжеств. Это были хиониты, собственное название которых было *Huṇ-Huṇjar*, и эфталиты, основное и первое название которых было *Sabir*. Социально-экономическая и культурная жизнь хионитов и эфталитов, имеющих империи и несколько княжеств в Средней Азии, была настолько высока, что они основали большие города и даже чеканили деньги, надписи которых писали с помощью местной хорезмийской системы письма. Эфталитский князь, чей дворец находился на западе Средней Азии, подарил хану Денгизу, сыну Атиллы, поднос.

Целью данной научной работы является демонстрация того, как читать и переводить надписи на монетах поздней античности Средней Азии и несколько других хорезмо-графических надписей на основе тюрко-булгарского языка поздней античности.

Ключевые слова: тюркская языковая семья, булгарские племена и народы, хиониты, эфталиты, хорезмийская система письма, тюрко-булгарский язык поздней античности.

Ivan Dobrev (Bulgaria)

Late Antique Bulgarian Inscriptions with Khorezm Letter

Abstract

From the first, the most crowded, military and political point of view, the Bulgarian Group has formed by three parts as the subgroups of Avar, Bulgar and Khazar that been the most ascendant, the most prominent part of the Turkic Language Family during the Late Antiquity and Early Middle Ages. In those periods, the Bulgarian peoples and tribes spread from Lake Baikal to Central Europe.

Immediately after AD, the majors of the Bulgarian peoples and tribes migrated from Inner Asia to Central Asia and established many beyliks and states, here. They were Chionites whose own name was Hun (*Huṇ-Huṇjar*), and the Hephthalites whose the basic and the first name was *Sabir*. The socio-economic and cultural life of the Huns and Hephthalites having the empire in Central Asia was in enough high level that they printed money which created by the inscriptions consisted of the local Khorezm writing system after established the great cities. One of the prince of Hephthalites where the residence situated in the Western Central Asia has presented the dish to Atilla's son, Dengiz Khan.

The purpose of this scientific rescript is to show the opportunity how to read and translate the inscriptions of coin belonging to the Late Antique Central Asia with some other inscription consisting of Khorezm letter on the basis of the Late Antique Turkic Bulgarian language.

Key words: Turkic Language Family, the Bulgarian peoples and tribes, Chionites, Hephthalites, Khorezm writing system, Late Antique Turkic Bulgarian language.
